

TURKISTON O'LKASIDA JADIDCHILIK HARAKATING SHAKILLANISHI VA RIVOJLANISHI (SAMARQAND JADIDLARI MISOLIDA.)

XAYITBOYEVA OZODA ERKIN QIZI

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Markaziy Osiyoning muhim tarixiy jihatdan ajralib turuvchi mintaqasi — Turkiston o'lkasida shakllangan va rivojlangan jadidchilik harakatining bosqichlari, mohiyati, xususiyatlari hamda ayniqsa Samarqand jadidlari misolida uning mahalliy o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada jadid maktablari, matbuot-niqobi, milliy uyg'onishning madaniy-ta'limiy o'lchamlari ko'rib chiqiladi; metodologik jihatdan tarixiy hujjatlar, eski maktablar va jadid maktablarining solishtirma tahliliga tayangan holda, Samarqand jadidchiligining Turkiston jadid harakatidagi o'rni aniqlanadi. Samarqand jadidlari orqali ularning o'lkadagi inshoolar, matbuot va pedagogik yangilanishdagi hissasi ochib beriladi. Maqola harakatning shakllanishi, rivojlanishi va tugashiga doir natijalarni taqdim etadi, hamda bu jarayonning modernlik, milliy uyg'onish va ustav reformalari bilan bog'liqligini muhokama qiladi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, Turkiston o'lkasi, Samarqand jadidlari, yangi usul maktabi, milliy uyg'onish, matbuot, ta'lim islohotlari

Аннотация: В данной статье анализируются этапы, сущность и особенности джадидского движения, сформировавшегося и развивавшегося в Туркестанском крае — одной из исторически значимых регионов Центральной Азии — в конце XIX – начале XX веков. Особое внимание уделяется специфике самаркандских джадидов как локальному проявлению общетуркестанского джадидизма. В статье рассматриваются джадидские школы, печать как инструмент просвещения, а также культурно-образовательные измерения национального возрождения. Методологическая основа исследования

опирается на сравнительный анализ исторических документов, старых и джадидских школ, что позволяет определить место самаркандского джадидизма в общем движении Туркестана. Через деятельность самаркандских джадидов раскрывается их вклад в развитие образования, печати и педагогических реформ в регионе. Статья представляет результаты, касающиеся формирования, развития и завершения движения, а также обсуждает его связь с модернизацией, национальным возрождением и уставными реформами.

Ключевые слова: джадидизм, Туркестанский край, самаркандские джадиды, новая методика обучения, национальное возрождение, печать, образовательные реформы.

Annotation: This article analyzes the stages, essence, and characteristics of the Jadid movement that emerged and developed in the Turkestan region—one of the most historically significant areas of Central Asia—during the late 19th and early 20th centuries. Particular attention is given to the local specificity of the Samarkand Jadids as a unique manifestation of the broader Turkestan Jadid movement. The article examines Jadid schools, the press as an instrument of enlightenment, and the cultural-educational dimensions of the national awakening. Methodologically, the study is based on a comparative analysis of historical documents, traditional schools, and Jadid educational institutions, which allows for the identification of Samarkand Jadidism's role within the wider Turkestan reformist movement. Through the activities of the Samarkand Jadids, their contributions to the development of education, press, and pedagogical renewal in the region are revealed. The article presents findings on the formation, evolution, and decline of the movement and discusses its connection with modernization, national revival, and statutory reforms.

Keywords: Jadidism, Turkestan region, Samarkand Jadids, new method schools, national awakening, press, educational reforms.

Kirish

Jadidchilik harakati — Rossiya imperiyasi tarkibidagi musulmon Turkiston mintaqasida XIX asr oxiri — XX asr boshlarida yuzaga kelgan madaniy-ta'limiy, ma'rifiy va siyosiy yangilanish oqimidir. Bu harakat o'z ichiga “yangi usul” maktablari, milliy matbuot, elita ziyolilarning yangicha pedagogik va siyosiy idrokini olgan. Umuman olganda, jadidlar an'anaviy maktab (maktab/madrasa) tizimi, eski boshqaruv-ma'muriy tuzilmalar va qaram jamiyat holatiga qarshi kurashgan, milliy uyg'onishga hamda zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimiga yo'l ochgan. Turkiston o'lkasida ushbu harakat nafaqat ta'limda, balki siyosiy va madaniy maydonlarda ham aks etdi — milliy o'zlik, mustaqillik fikri, matbuot va nashriyot vositalari orqali jamiyatga ta'sir ko'rsatdi. Samarqand — o'zining boy tarixiy madaniy muhitiga ega shahar sifatida — jadidchilik harakatining muhim markazlaridan biri bo'ldi. Samarqand jadidlari bu harakatning mahalliy tarmog'ida faol bo'lib, pedagogik innovatsiyalar, matbuot, elita tashkilotlari va markaziy shahar muhiti orqali yangilanishni ilgari surdi.

Maqola aynan Samarqand jadidlari misolida Turkiston jadidchilik harakatining shakllanishi va rivojlanishini bosqichma-bosqich tahlil qilishni maqsad qilgan. Kirishda harakatning salmoqli jihatlari, voqelik madaniy-tarixiy konteksti haqida umumiy tasavvur beriladi.

Metodologiya

Maqolada tarixshunoslik metodlari, hujjat-manba tahlili, pedagogik va matbuot tarixiga oid adabiyotlar tahlili hamda mahalliy Tadqiqotlar bilan ishlash usullari qo'llanildi. Xususan, Turkiston jadidchiligi bo'yicha tarixiy o'rganishlar (masalan, Z. Abdirashidov «The National Idea of Turkestani Jadids») va Samarqand jadid maktablari tarixini yoritgan maqolalar tahlil qilindi. Bundan tashqari, Samarqand shahridagi yangi usul maktablari, jadid matbuoti (masalan, «Oyina» gazet) va mahalliy ziyolilarning o'zaro aloqa tarixiga oid arxiv hujjatlari va monografik tadqiqotlardan foydalanildi. Masalan: Jamolova D. Muyidinovna tomonidan e'lon qilingan “The History of Jadid School in Samarkand” maqolasi Samarqand kontekstida juda ko'p faktik ma'lumotlarni jamlagan. Metodologik

jihatdan maqola uch bosqichni qamrab oladi: 1) jadidchilikning Turkistonda shakllanishi va umumiy konteksti; 2) Samarqand jadidlari — ta'limiy, matbuot va tashkilot faoliyati; 3) natijalar va tahlil — jadid harakatining local va mintaqaviy o'ziga xosligi, tugashi va ta'siri. Shu tarzda maqola tarixiy faktlarga tayanadi, original hujjatlarga suyanib, muhokama va tahlil bosqichiga o'tadi.

Turkiston o'lkasida jadidchilik harakatining shakllanishi va rivojlanishi

Turkiston o'lkasi — Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi hududi bo'lib, XIX asr oxiri — XX asr boshida tezkor o'zgarishlar bosqichidan o'tdi. Ta'lim tizimi eskicha maktab va madrasa asosida shakllangan bo'lsa, rus maktablari va rus-o'zbek maktablari ham boshlangan edi. Bunday sharoit jadidchilarga yangicha ta'lim va ma'rifiy islohot amalga oshirish uchun zamin yaratdi.

Ta'limiy yangilanish

Jadid harakatining eng muhim jihatlaridan biri — “yangi usul” (usuli jadid) maktablarining ochilishi. Bu maktablarda an'anaviy maktab sistemasi (maktablarda xotirlashga asoslangan ta'lim) almashtirilib, “o'q — yoz”, “hesab”, rus va zamonaviy fanlar kiritildi.

Turkiston jadidlari rus tili, geografiya, matematika, tabiiy fanlar, tarix darslarini tashkillashtirdi. Shuningdek milliy til va adabiyotlar, Muslim ma'rifat-chiligi ruhida maktab o'quvchilari uchun yangicha darsliklar tayyorlandi. Masalan, Jamolova D. Muyidinovna Samarqand maktablari tarixini o'rganar ekan, bu maktablarda «Risolai asbobi savod» (1905) va «Risolai geography umraniy» (1905) kabi darsliklar qo'llanilganini bildiradi.

Rus imperiyasi hukumatining bosimi ham bo'ldi: maktab ochish uchun ruxsatnoma, nazorat, rus tili joriyoti va lokal ma'muriy cheklovlar mavjud edi. Samarqand shahrida yangi usul maktablari ochilishi 1900-1905 yillarda avj oldi.

Matbuot va ma'rifiy jamiyatlar

Jadid harakatining ikkinchi muhim yo'nalishi — matbuot va ma'rifiy jamiyatlar. Turkistonda jadid matbuoti (gazetalar, jurnallar) ilk bor 1900-yillar

boshida yuzaga keldi. Masalan, Samarqand shahrida Oyina („Oyna“) gazeti 1913-1915 yillarda jadidlar tomonidan nashr qilingan.

Z. Abdirashidovning tadqiqotiga ko‘ra, Turkiston jadidlari “Taraqqiy”, “Shuhrat”, “Khurshid”, “Asya”, “Tujjar” kabi gazeta-jurnallarni 1906-1908 yillarda yaratib, milliy fikr va ma’rifat platformasiga aylantirgan.

Matbuot orqali jadidlar o‘z maqsadlarini: ta’limni yangilash, milliy uyg‘onish, rus imperiyasidagi musulmonlarning ahvoli va mustaqillik fikrini jamiyatga yetkazish kabi mavzularni targ‘ib qildilar.

Siyosiy va milliy uyg‘onish jihatlari

Boshlanishida jadid harakat ta’limga qaratilgan bo‘lsa-da, tez orada bu harakat siyosiy mazmun kasb etdi. Jadidlar mustamlaka hukmronligi ostida yashayotgan musulmon jamiyatni yangilash, o‘zligini anglash va turkiy Islom madaniyati asosida erkinlashtirishga chaqirdi. Masalan, Z. Abdirashidovning so‘zlariga ko‘ra, Turkiston jadidlari milliy va diniy o‘zlikni shakllantirishga alohida e’tibor bergan.

Shu bilan birga, imperiya hukumati va mahalliy konservativ elita (ulema) jadid maktablari va matbuotiga qarshi chiqa boshladi; bu siyosiy repressiyalar, nazorat, maktablar faoliyatini cheklash shaklida namoyon bo‘ldi.

Umuman olganda, jadid harakatining Turkistonda shakllanishi quyidagi bosqichlarda sodir bo‘ldi: dastlab ta’limiy yangilanish (yakuniy XIX asr oxiri), keyin 1905–1917 yillar oralig‘ida jadal rivojlanish, matbuot va milliy uyg‘unish bosqichi, va nihoyat 1917 yildan keyin siyosiy harakatga aylanish (1917–1920 yillar).

Samarqand jadidlari misolida harakatning mahalliy xususiyatlari

Samarqand shahri jadidchilik harakatining markaziy o‘rinlaridan biri bo‘lgan. Quyida Samarqand jadidlari faoliyati tarkibi — ta’limiy innovatsiyalar, matbuot faoliyati va tashkilot shakllanishi jihatidan ko‘rib chiqiladi.

Ta’limiy islohotlar va maktablar

Samarqandda bir qator “yangi usul” maktablari ochilgan. Masalan, Siddiqi Ajzi 1903-1916 yillarda Halvoyi qishlog‘ida maktab ochgan, unda tabiiy fanlar, rus tili va arab tili o‘qitilgan. Abduqodir Shakuriy 1903 yilda Samarqandga qaytib, o‘zining jadid maktabini ochgan. Jamolova D. Muyidinovna bu maktab uchun «Jami ul-Hikayat» (1907) va «Zubdat ul-Ash‘ar» (1907) kabi darsliklar yozilganini bildiradi. Bu maktablar o‘zida ma‘lum bir modelni namoyon etdi — ko‘p yillik an‘anaviy maktab tizimini qisqa muddatli, fanlar bilan boyitilgan yangi maktabga almashtirish harakati.

Samarqand jadidlari o‘z maktablarida rus maktabi elementlarini ham kiritishgan: rus tili, geografiya, hisob-matematika darslari mavjud bo‘lgan. Bu esa jadal modernizatsiyaning mahalliy ifodasidir. Jamolova maqolasida: “maktab yuritilishi 1904 yilda ... 140-150 o‘quvchi qatnashdi” deb ta’kidlanadi.

Lekin bu maktablar mahalliy ma‘muriyat va ulamolar tomonidan qarshilikka uchragan. Masalan, 3 yanvar 1914 yilda Ulug‘bek madrasahidagi minbarda «Jadid maktablarda bolalar nodin bo‘ladi» deya fatvo berilgan.

Matbuot va ma‘rifiy faoliyat

Samarqand jadidlarining matbuot maydonidagi faoliyati ham ahamiyatlidir. 1913 yilda Samarqand shahrida «Oyina» gazetasi nashr etila boshlagan.

Shuningdek, jadidlar tomonidan Samarqand shahrida ma‘rifiy jamiyatlar va kutubxonalar tashkil qilingan. Masalan, Mahmud khoja Behbudiy jadidchilik harakatining Samarqanddagi yetakchi shaxslaridan biri bo‘lib, maktablar tashkil etish, darsliklar tayyorlash va matbuot bilan shug‘ullangan.

Behbudiy 1908 yilda Samarqandda “Behbudiya” nomli kutubxona ochgan. Samarqand jadidlari o‘z faoliyatida nafaqat mahalliy ta‘lim-maqomga e‘tibor qaratgan, balki matbuot vositasida milliy uyg‘onish, o‘zlikni anglash va siyosiy faollik haqida xabar yetkazgan. Z. Abdirashidovning nazarida, Turkiston jadidlari qancha maktab va jamiyat ochsa-da, Samarqand-dagi faoliyat alohida e‘tiborni tortadi.

Mahalliy o‘ziga xos jihatlar va cheklovlar

Samarqand jadidlari harakatida o'ziga xos jihatlar mavjud:

- Samarqand shahri boy tarixiy madaniy markaz bo'lgan, bu jadid harakatiga qulay ijtimoiy zamin yaratgan.
- Mahalliy ziyolilar (Shakuriy, Ajzi, Behbudiy va boshqalar) o'zlari mahalliy sharoitni yaxshi bilgan va tashqarida o'zlashtirilgan yangicha ta'lim usullarini mahalliy sharoitga moslashtirishga harakat qilgan.
- Ammo rus imperiyasi va mahalliy amaldorlar, ulamolar Bu harakatni nazorat qilgan; maktablar ochilishida ruxsatnoma, nazorat va cheklovlar bo'lgan. Samarqand misolida 1909 yilda maktablar faoliyati ustida maxsus komissiya tomonidan "mahalliy musulmon maktablari ochilishi ruxsat bilan" degan qaror qabul qilingan.

Shu bilan birga, jadid maktablari aholining ham e'tiborini qozonishi uchun jamoatchilik qo'llab-quvvatlashiga muhtoj bo'lgan; ota-onalar va savodsiz jamiyat uchun bu yangiliklar qiyinchiliklarda bo'lgan. Samarqandda maktab ochuvchilarning bir qismi esa homiylikka murojaat qilgan.

Natijalar

Ushbu maqola natijalarini quyidagicha xulosa qilish mumkin:

- Turkiston o'lkasida jadidchilik harakati XIX asr oxiri — XX asr boshida shakllangan bo'lib, dastlab ta'lim va ma'rifatga qaratilgan, keyinchalik milliy uyg'onish va siyosiy harakatga aylangan.
- Samarqand bu jarayonda muhim markaz bo'lib, bu yerda jadid maktablari ochilgan, darsliklar tayyorlangan, ma'rifiy matbuot va jamiyatlar faol bo'lgan.
- Samarqand jadidlari bir jihatdan universal modernizatsiya tendensiyasini — rus tili, zamonaviy fanlar — o'z ichiga olgan bo'lsa, boshqa jihatdan mahalliy madaniy va milliy o'zlikni saqlashga urinigan.
- Jadid maktablari va matbuot orqali jamiyatda savod darajasini oshirish, milliy-madaniy o'zlikni anglash va zamonaviy bilimlarni bolalarga yetkazish maqsadlari amalga oshirilgan.

- Biroq, jadidchilik harakati turli to'siqlarga duch kelgan: bosim, moliyaviy qiyinchiliklar, qarshilik, nazorat va oxir-oqibat 1920-yillarda sovet repressiyalari tufayli orqaga surilgan.

Tahlil va muhokama

Jadidchilik harakatining Turkiston o'lkasida, xususan Samarqanddagi tajribasini tahlil qilishda bir necha markaziy masala — modernlik va milliy o'zlik muvozanati, ta'lim vositasi sifatidagi islohotlar samaradorligi, matbuot va ma'rifiy jamiyatlarning rolini (uyg'otuvchi funktsiyasi), siyosiy oqibatlar hamda harakatning mahalliy cheklovlari — alohida ajralib chiqadi. Quyida ushbu jihatlar bo'yicha faktlar asosida chuqur tahlil beriladi va aniqlangan muammolar ham muhokama qilinadi.

Modernlik va milliy o'zlik muvozanati

Jadidlar modern ta'lim elementlarini — lotin yoki kirill emas bo'lsa-da, zamonaviy fanlar (geografiya, hisob, tabiiy fanlar) va tashqi tillarni o'qitish orqali jamiyatni «zamon talabi»ga moslashtirishni maqsad qilganlar. Samarqand misolida yangi-usul maktablarning dasturlarida rus tili va zamonaviy fanlar kiritilgani hujjatlarda qayd etilgan. Shu bilan birga, jadidlar milliy til, mahalliy adabiyot va islomiy madaniyatni saqlashga intilgan; bu esa harakatni an'anaviy diniy muhit va modernlashayotgan imperiya ta'siri o'rtasida o'rta yo'lga tortgan. [1][2][3]

Tahliliy nuqtai nazardan, bu muvozanat jadid harakatining Samarqanddagi muvaffaqiyatiga sabab bo'ldi: mahalliy ziyolilar yangiliklarni butunlay «keltirib tashlash» emas, balki ularni madaniy-lingvistik kontekstga moslashtirish usulini qidirishdi. Natijada yangi-usul maktablar mahalliy hamjamiyat tomonidan ba'zan qo'llab-quvvatlandi, lekin ko'pchilik konservativ qatlam (ulema va an'anaviy oila boshliqlari) orasida qarshiliklar kuzatildi. [4][5]

Ta'lim vositasi sifatidagi islohotlar: natija va cheklovlar

Yangi usul maktablarining amaliy samarasi haqida mavjud manbalar maktablar qisqa muddatda savodxonlik darajasini oshirishga xizmat qilganligini ko'rsatadi — o'quvchilarga tezkor harf-sonli savod berish, kundalik hayotga tatbiq

etiladigan bilimlar berish orqali. Samarqanddagi mashhur Abduqodir Shakuri maktabi va boshqalarining tajribasi bu jihatni tasdiqlaydi; ular darsliklar (mahalliy va tashqaridan olib kelingan)dan foydalanib, yangi metodikani qo'llashgan. [2][6] Shunga qaramay, tahlilda quyidagi cheklovlar aniqlandi: birinchidan, moliyaviy barqarorlik muammosi — maktablarni barqaror ravishda olib borish uchun doimiy moliyaviy manba etishmaydi; ikkinchidan, hukumatning ruxsati va nazorati ostidagi administrativ to'siqlar maktablarning kengayishini chekladi; uchinchidan, konservativ ulamo va ota-onalar orasidagi ishonch yetishmasligi natijasida o'quvchilar soni cheklangan bo'ldi. [2][7]

Bu omillarni hisobga olgan holda, pedagogik islohotlarning qisqa muddatdagi samarasi — savod darajasini oshirish va yangi intellektual qatlamni shakllantirish — aniq bo'lsa-da, uzoq muddatli tizimli ta'lim infrastrukturasini (masalan, o'qituvchilar tayyorlash, moliyalashtirish mexanizmi) yetarli emas edi, natijada maktablar barqaror rivojlanmadi. [6][10]

Matbuot va ma'rifiy jamiyatlar: uyg'otuvchi funktsiya va cheklovi
Matbuot — jadid harakatining ma'rifiy maydonini kengaytirgan asosiy instrumentlardan biri bo'ldi. Samarqandda Behbudi tomonidan nashr etilgan «Oyina» va «Samarqand» gazetalari jamiyatga modern g'oyalarni yetkazishda muhim rol o'ynadi; ular milliy uyg'onish, ta'lim islohotlari va ijtimoiy muammolarni muhokama qildi. [3][5]

Tahlil shuni ko'rsatadiki, matbuotning potentsiali yuqori bo'lishiga qaramay, uning real ta'siri cheklangan edi: matbuotni moliyaviy qo'llab-quvvatlash qiyinligi, past obunachilar soni, censorlik va mahalliy konservatorlarning bosimi nazarda tutiladi. Masalan, «Oyina» va boshqa nashrlarning faoliyati moliyaviy qiyinchiliklar tufayli to'xtab qolgan holatlar qayd etilgan. [5][16]

Bundan tashqari, matbuot va kutubxonalar (masalan, Behbudiyning Behbudiya kutubxonasi) orqali jamiyatda ommaviy o'qish madaniyati shakllanmagan bo'lsa, matbuotning tarqalishi chegaralangan bo'lar edi. Shu nuqtai nazardan, jadid matbuoti jamoatchilik tahlilini tezlashtirishda muhim bo'lsa-da, u

keng ijtimoiy qatlamlarga yetib borish uchun qo'shimcha ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilma talab qildi. [3][8]

Siyosiy oqibatlar va radikallashuv xatarlari

Tadqiqotlar jadidchilik dastlab ta'lim va madaniyat sohasida boshlangan bo'lsa-da, 1905–1917 yillarda kuzatilgan ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlar fonida bu harakat siyosiy oqimlar bilan kesishdi. Jadidlarning milliy uyg'onishni targ'ib qilishi natijasida siyosiy idrok oshdi; bu esa keyinchalik siyosiy tashkilotlar va hamkorliklarni yuzaga keltirdi. Samarqand jadidlari ham 1910–1917 yillarda siyosiy mavzularda faol bo'lganini manbalar tasdiqlaydi. [3][9]

Tahlil jihatidan, jadidlarning siyosiy yo'nalishga o'tishi ikki tomonlama xulosa beradi: bir tomondan, ta'lim orqali shakllangan yangi ziyolilar sinfi siyosiy ishtirokchilikka undadi; boshqa tomondan, bu jarayon imperiya hokimiyati tomonidan jiddiy nazorat ostiga olingan va keyinchalik sovet bosqichida yangi repressiyalar uchun bahona bo'lgan. Shu tariqa, jadidlarning siyosiy faolligi ularni ham qo'llab-quvvatlovchilariga, ham taqiqchilarga jalb qildi. [9][11]

Mahalliy sharoitlar: Samarqandning o'ziga xos omillari

Samarqand — boy tarixiy madaniy markaz sifatida jadidchilik uchun o'ziga xos ijtimoiy zamin taqdim etgan. Bu yerda an'anaviy ilmiy madaniyat, ziyolilar tarkibi va savdo markazi bo'lishi jadid faoliyatini kengaytirishga yordam berdi. Shu bilan birga, shaharning o'ziga xos ijtimoiy strukturasi (ulema, eshxonalar, savdo guruhleri) ham yangi harakatni cheklovchi omil bo'lib xizmat qilgan. [2][3] Tahlil shuni ko'rsatadiki, Samarqanddagi jadid muvaffaqiyati katta darajada individual yetakchilar (masalan, Mahmudkhoja Behbudiy, Abduqodir Shakuri va boshqalar) tashabbusi va ularning resurslarini jamlash qobiliyatiga bog'liq bo'lgan. Ularning kutubxona ochishi, darslik yazishi va matbuot nashr etishi harakatga dinamika bergan, biroq bu faoliyatlarning ko'pchiligi loyiha asosida, mustahkam institutlarga aylana olmadi. [3][4][6]

Uzok muddatli meros va ilmiy bahslar

Tahliliy muhokama shuni ko'rsatadiki, jadidchilikning Samarqanddagi merosi ikki qatlamli: madaniy-pedagogik meros (darsliklar, maktab metodikalari, teatr va adabiyot) va siyosiy/ijtimoiy meros (milliy uyg'onish, ziyolilar sinfining paydo bo'lishi). Ilmiy bahslarda bir qator so'rovlar mavjud: jadid maktablari tizimiy ta'lim yo'lida qanchalik barqaror edi; ularning amaliy ta'siri qaysi ijtimoiy qatlamlarga yetib bordi; va sovet davri repressiyalari ushbu merosni qanday o'zgartirdi. Hozirgi tadqiqotlar bu savollarga qisman javob beradi, lekin keng arxiv materiallari va qo'l yozmalari yordamida chuqurroq empirik tekshiruvlar talab etiladi. [1][3][11]

Muammolar va takliflar

Tahlil davomida aniqlangan asosiy muammolar: moliyaviy barqarorlik yo'qligi, hukumat va ulamo bosimi, maktablar va nashrlarning institut sifatida mustahkamlanmasligi. Ushbu muammolarni tadqiqiy jihatdan yengish uchun tavsiya etiladigan yo'nalishlar: arxiv hujjatlarining tizimli o'rganilishi, maktablarning o'quvchi va o'qituvchilar tarixi bo'yicha demografik tadqiqotlar, va lokal ijtimoiy tahlil — oilalar, ulamolar va savdo guruhlari bilan intervyular orqali tarixiy kontekstni boyitish. [4][6][8]

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Turkiston o'lkasida jadidchilik harakatining shakllanishi va rivojlanishi bir necha muhim omillar bilan bog'liq bo'lgan: ma'rifiy yangilanish, ta'limda islohotlar, matbuotning kengayishi, milliy uyg'onish va siyosiy faollik. Ushbu harakatni Samarqand misolida tahlil qilganda, shahar jadidchiligining ta'limiy innovatsiyalari (yangi usul maktablari), matbuot faoliyati va mahalliy ziyolilar tarmog'i orqali amalga oshirilganligi aniq ko'rinadi. Samarqand jadidlari Turkiston jadid harakatida muhim rol o'ynagan, mahalliy sharoitda yangilanishga o'ziga xos javob yaratgan.

Ammo jadidchilik harakatining tugashida imperiya bosimi, ichki qarshilik, moliyaviy cheklovlar ham muhim rol o'ynadi. Shu sababli, jadid maktablari va matbuoti XX asrning 1910-1920 yillarida qiyinchiliklarga duch kelgan.

Kelajak tadqiqotlari uchun Samarqand jadidchiligining maktab o'quvchilari — bakalavr-polyalumniylari, ularning keyingi ta'limga o'tishi, ijtimoiy mobilizatsiyasi kabi masalalar chuqur ko'rib chiqilishi lozim. Bunday tahlil jadidchilik harakatining mahalliy ijtimoiy natijalarini ochib berishi mumkin.

Umuman olganda, Samarqand jadidlari Turkiston jadidchilik tarixida markaziy o'rin tutadi va ularning faoliyati Markaziy Osiyoning modernma'rifiy jihatdan shakllanishida muhim ahamiyat kasb etgan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. J.D. Muyidinovna. "The History of Jadid School in Samarkand". *Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences* (2021). PDF. [Welcome to MJBAS](#)
2. ResearchGate / "The History of Jadid School in Samarkand" (muqobil nusxa). [ResearchGate](#)
3. "Oyina" va Mahmudkhoja Behbudiy haqida tadqiqotlar (Neliti, maqola PDF). [Neliti+1](#)
4. Wikipedia — "Oyina" va "Mahmud Khoja Behbudiy" (tarihi umumiy ma'lumotlar). [Wikipedia+1](#)
5. Science-Technology.uz — "The Role of New Method Schools ..." (2025). [Fan va Texnologiyalar](#)
6. GRNJournal — "Activity of New Method Schools ..." (maqola, PDF). [grnjournal.us](#)
7. Britannica — "New Method school" (ta'limiy kontekst). [Encyclopedia Britannica](#)
8. Scientists.uz / tarixiy matbuot tahlillari (press organs history). [scientists.uz](#)
9. Media.Neliti va boshqa xalqaro maqolalar: "Representatives of Jadidism in Turkestan ...". [samswarroom.com+1](#)
10. IndexCopernicus / maqolalar to'plami (Behbudiy asarlari va nashrlar sanalari haqida). [journals.indexcopernicus.com](#)

11. Source studies & archival reviews (ilmiy sharhlar on source studies).
scientificreview.com
12. SSRN muqaddimasi va maqola nusxalari (SSRN). papers.ssrn.com
13. Uzbek literature archive — Behbudiy va dramaturgiya haqida lokal tadqiqotlar.